



# NATUUR IN DE IJSSEDELTA

Ijsselmuiden



# Natuur in de IJsseldelta

*De Visarend: een tijdelijke gast*

door H.J.H. Dorgelo

## Inleiding

Koninginnedag 1997. Een groepje fietsers laat in de vroege morgen het geknal van melkbussen in de stad Kampen achter zich en fietst richting Roggebotsluis. Daar aangekomen rijden ze het fietspad op dat langs het Drontermeer in de richting van Elburg loopt. Vanaf hier kunnen ze zelfs nog de muziek van de reveille in de stad horen.

Het is behoorlijk fris op deze laatste april morgen; sommigen hebben de handschoenen aan. Maar als de zon eenmaal door de mist is heen gebroken, wordt het toch behaaglijk. Wat een prachtige morgen is het: de vogels zijn volop aan het zingen (mijn kleinzoontje zou zeggen: fluiten). Gelukkig is er nog maar weinig verkeer op de weg, zodat we er echt van kunnen genieten. We vertellen elkaar welke soorten al terug zijn uit hun winterkwartieren en leren de geluiden van al die zangers weer duidelijk te herkennen. Vol spanning vragen we ons af of de wielewaal en de grote karekiet zich deze morgen al zullen laten horen.

Plotseling zegt één van de vogelaars: wat is dat voor vogel? Het lijkt wel een meeuw, maar dat is het niet. Dat is toch niet... ja, dat is hem wel! Een *visarend* vliegt over het Drontermeer in de richting van de sluis. We keren om en gaan hem achterna, in de hoop dat we de gelegenheid krijgen om hem eens goed te bekijken; en misschien gaat hij wel op visvangst. En jawel, hij komt in een fantastische duikvlucht aangevlogen en vangt met zijn stevige klauwen een beste vis. En dan zijn er opeens nog meer visarenden, wel drie in één kijkerbeeld! Ook één van de andere visarenden vangt een vis. De succesvolle jagers vliegen met hun prooi naar het eilandje 'Abbert' en landen in een kale boom, alwaar zij hun vis met hun krachtige snavel in stukken scheuren en opvreten.

De groep vogelaars is het erover eens: onze dag kan niet meer stuk. Het is altijd een indrukwekkende belevenis om in het voorjaar of tijdens het najaar zo'n doortrekkende en jagende visarend te zien, en in dit geval was

het wel heel bijzonder, want het waren er drie.

Waar komen die doortrekkers vandaan en waarom blijven ze hier niet?

### **Pandion**

Pandion haliaetus: zo luidt de Latijnse naam van de visarend. Visarend Pandion (ook wel: zeearend Pandion) moet dan de vertaling luiden. Pandion was koning in Athene en zijn zoon Nisos werd veranderd in een roofvogel. Van Pandion zelf wordt dat overigens niet vermeld. Haliaetus is bij Aristoteles de naam voor zowel de visarend als de zeearend. De Griekse woorden halos en aëtos betekenen respectievelijk zee of zout en arend of adelaar, waarmee dus wordt aangegeven dat deze roofvogel veel aan de zee is gebonden.

Het Engelse woord voor visarend is Osprey, wat volgens het Latijnse ossifraga beenbreker zou betekenen; een naam die ook wel voor de zeearend wordt gebruikt. Als streeknamen komen ook voor: eendendoder, visgier, witkoppige arend, witbuik en zeevalk.

### **Kenmerken**

De visarend is met een maximale grootte van 69 cm flink wat groter dan de buizerd, die 57 cm kan halen. De vleugelspanwijdte is ook groter: 160 cm tegenover 128 cm. De visarend is het beste te herkennen aan de witte onderzijde met donkere armpennen en donkere polsvlekken, al zijn er ook witte buizerds. De bovenzijde is donker en de staart is gebandeerd. De kop van de visarend is wit met een donker gezichtsmasker. Meestal hebben ze een borstband, welke bij het vrouwtje en jonge exemplaren het duidelijkst te zien is. In de vlucht lijken de vleugels duidelijk geknikt. De geluiden die ze maken, zijn voornamelijk u-klanken, bijvoorbeeld een ‘jammerend’ juulp in de baltstijd, een fluitend pjuup als contactroep, en pjuu, pjuu als nestroep. De visarend heeft als ‘voedselspecialist’ veel structurele aanpassingen van het skelet, de spieren, pezen en pootbouw (stekels aan de onderkant om een vis goed vast te kunnen houden en de buitenste tenen die naar achteren gedraaid kunnen worden) en het verenkleed (geen bijschacht aan de veren en nauwelijks donsvoering). Ook heeft hij een grote stuitklier om zijn veren goed waterdicht te kunnen maken.

Jonge visarenden leiden een hard bestaan als ze eenmaal zelfstandig zijn. Gemiddeld komt 55% van de jongen in het eerste levensjaar om. Maar als ze de visvangst goed onder de knie hebben, dan kunnen ze wel twintig jaar worden.



### **Altijd verse vis**

Zoals uit de naam al blijkt, is de visarend een echte voedspecialist; hij eet voornamelijk vis, in de tropen ook zeeslangen en in Australië zelfs zeelakken die hij van een bepaalde hoogte op de rotsen stuk laat vallen. Alleen in noodgevallen worden ook wel jonge of gewonde watervogels, kippen, kikkers en kleine knaagdieren gegeten. Biddend met diepe vleugelslagen en hangende poten kun je een visarend op jacht boven, liefst helder, water aantreffen.

Als hij een prooi ontdekt, duikt hij met hoge snelheid en vooruitgestoken poten in het water om een vis te grijpen, waarbij hij soms helemaal onder water verdwijnt. Hoewel hijzelf niet zwaarder wordt dan 1,8 kg, kan hij wel vissen van twee kilo of meer uit het water halen, maar meestal wegen zijn

vangsten tussen de 300 en 500 gram. Als je goed oplet, dan zie je dat hij een gevangen vis altijd met de kop in de vliegrichting vasthoudt.

### **Semi-kosmopoliet**

De visarend heeft, na de slechtvalk, het grootste verspreidingsgebied onder de roofvogels. Je zou hem een semi-kosmopolitische soort kunnen noemen. Hij broedt alleen niet in Zuid-Amerika, waar hij overigens wel als overwinteraar voorkomt. Hij broedt in hoge bomen, op rotsen en ook wel op kunstnesten in de buurt van visrijke wateren. In Australië zag ik zo'n nest boven op een rotspiek vlak voor de kust. Het belangrijkste broedgebied van de Europese visarend ligt in Scandinavië en het dichtstbijzijnde in Duitsland, terwijl hij ook in een aantal andere landen van Europa wel tot broeden komt, maar niet in hoge aantallen. Ze overwinteren in de landen rond de Middellandse Zee tot in Afrika. Afhankelijk van de oostenwinden trekken ze in ons land in grotere of kleinere aantallen door. Jaarlijks brengen toch wel zo'n 200 visarenden een bezoek aan ons land. De voorjaars-trek loopt van eind maart tot eind mei met een piek rond eind april/begin mei. De najaarstrek begint al in juni en bereikt half tot eind september de top; sommige visarenden blijven hier wat langer pleisteren, terwijl een enkeling hier wel eens probeert te overwinteren.

In ons land werd al in de zeventiger jaren van de vorige eeuw een kunstnest geplaatst in de Oostvaardersplassen, hetgeen pas in 2002 en 2003 resulteerde in nestpogingen van een paartje dat hier overzomerde. Wie weet levert ons het jaar 2004 een eerste broedpoging van deze interessante vogelsoort op in dit gebied waar genoeg vis voorhanden lijkt te zijn, maar het water nogal troebel is.

### **IJsseldelta**

In de hele IJsseldelta worden in de trekperiode in voor- en najaar visarenden gezien. Ze pleisteren vooral langs de randmeren Drontermeer, Vossemeer, Zwarte Meer en Ketelmeer, en ook wel langs de IJssel.

Vóór de aanleg van de Afsluitdijk werd de visarend maar zelden waargenomen. Dr. Ten Kate vermeldt in het orgaan van de Club van Nederlandse Vogelkundigen over de periode 1926-1932 maar drie waarnemingen. Na de verzoeting van het IJsselmeer werden er tussen 1945-1955 jaarlijks drie tot zes visarenden in het Zwarte Meer gezien. In de zeventiger jaren werd de soort echter niet meer jaarlijks in onze omgeving waargenomen als gevolg van de milieuramp in de zestiger jaren. Maar vanaf 1980 nemen de waar-

nemingen gelukkig weer toe. Ook in onze omgeving trekken de meeste visarenden eind april/begin mei en september door. In oktober nemen de aantallen snel af, waarna er zo nu en dan nog één in november of december gezien wordt.

Als de visarend hier in de broedtijd voet aan wal krijgt, zou een plek op het Keteleiland voor hem (en haar) gereserveerd kunnen worden. Een natuurorganisatie die van de gemeente Kampen het beheer over dit eiland zou moeten krijgen, zou er dan een kunstnest kunnen plaatsen.

## Tenslotte

Het lijkt vreemd dat in ons water- en visrijke land geen bewijzen van het broeden door visarenden bestaan. Het gebruik van landbouwgiften, zoals DDT, in de zestiger jaren heeft ook de visarend op de rand van de afgrond gebracht. In de V.S. bijvoorbeeld bleef slechts 10% van het oorspronkelijke bestand over. Maar in vrijwel heel Europa is de soort ook door viskwekerij bijna uitgeroeid. Tot ver in de 20ste eeuw werden ze bij visvijvers geschoten. Maar deze uitwassen zijn achter de rug: de visarend is een beschermde soort en nu allerlei landbouwgiften zijn verboden, gaat het ook veel beter met deze vogels. Uiteindelijk dwingt deze prachtige roofvogel bewondering en verwondering over zijn plaats in de natuur af. In Scandinavië gaat het goed met ze, in Duitsland nemen de aantallen sterk toe en in Schotland broeden ze ook weer. Wanneer zal dat bij ons het geval zijn?

Met de natuurontwikkeling in de IJsseldelta komt er een interessant gebied voor allerlei vogels bij. Zo lieten in 2003 twee zeearenden zich hier in het najaar regelmatig zien, broedde de zwartkopmeeuw met twaalf paartjes op IJsseloog, en werden in december maar liefst 41 grote zilverreigers waargenomen in het Vossemeer. De IJsseldelta zou wel eens één van de belangrijkste natuurgebieden in onze provincie kunnen worden. Laten we er zuinig op zijn!

## Literatuur

H. Blok en H. ter Stege, *De Nederlandse vogelnamen en hun betekenis*. 1992

Drs L. Coomans de Ruiter e.a., *Betekenis en Etymologie van de wetenschappelijke namen der Nederlandsche vogels*. 1947

Dick Forsman, *Roofvogels van Noordwest-Europa*. 1993

G.J. Gerritsen en J. Lok, *Vogels in de IJsseldelta*. 1986

Lars Jonsson, *Vogels van Europa* (8e druk). 2003

J.E. Sluiters, *Prisma Vogelboek*. 1975

SOVON Vogelonderzoek Nederland, *Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000*. 2002

W. Suetens, *Dagroofvogels van Europa*. 1992